

FILIP OLSZÓWKA

Uniwersytet Warszawski
Kolegium Międzydziedzinowych Indywidualnych Studiów
Humanistycznych i Społecznych
e-mail: f.olszowka@student.uw.edu.pl
ORCID: 0000-0002-3060-9509
DOI: 10.14746/cph.2022.1.5

Chilijski kodeks cywilny i przyczyna jego sukcesu

Wprowadzenie

Kodeks cywilny Chile był wielkim sukcesem legislacyjnym i politycznym swojego czasu. Uchwalony w 1855 r., odpowiadał na potrzeby ówczesnego Chile mającego ambicje bycia lokalnym mocarstwem, a jednocześnie mierzącego się z różnymi trudnościami natury społeczno-politycznej. O sukcesie tego dzieła w wymiarze wewnętrznym świadczą wiele czynników. Pierwszym z nich jest długowieczność kodyfikacji, która – rzecz jasna po wielu poprawkach i unowocześnieńiach – obowiązuje do dziś, a jej główne zasady pozostały niezmienione. Wynika to z faktu, że akt został sprofilowany pod kątem adresata i jako taki dobrze oddaje uwarunkowania chilijskiego społeczeństwa, a przynajmniej oddawał w czasach, gdy został przekazany narodowi przez twórcę. Dzięki temu został dobrze przyjęty przez Chilijczyków, których zwyczaje i obyczaje nie tylko nie stały na przeszkodzie, ale wręcz sprzyjały stosowaniu się do kodeksu przygotowanego zgodnie z nimi. Co więcej, regulacje zawarte w kodeksie cywilnym z 1855 r. pozwoliły Chile osiągnąć pożądane rezultaty na płaszczyźnie politycznej i gospodarczej, szczególnie pod koniec XIX w., gdy w wyniku wojny o Pacyfik zdobyto kosztem Boliwii bogate złoża saletry. Silną pozycję ekonomiczną Chile ma do dziś, uchodzi ono bowiem za najlepiej lub jedno z najlepiej rozwiniętych państw kontynentu¹. Kolejnym ważnym skutkiem przyjęcia kodeksu

¹ W 2019 r. Chile miało najwyższe PKB per capita spośród wszystkich państw latinoamerykańskich oraz plasowało się najwyżej w rankingu HDI. IDESA, *Chile is the most developed country*

była stabilizacja sceny politycznej, gdyż jej dotychczasowa niestabilność była jednym z głównych problemów andyjskiej republiki. Wprawdzie od czasu wejścia w życie konstytucji z 1833 r. widać już było poprawę w tej materii, ale kodeks cywilny stał się katalizatorem tych przemian.

Niemalby był też sukces kodyfikacji na arenie międzynarodowej. Choć nie był to pierwszy narodowy kodeks na kontynencie, to ten chilijski cieszył się największym zainteresowaniem zarówno przedstawicieli doktryny, jak i politycznych decydentów². Niemal natychmiast stał się wzorem stanowienia prawa cywilnego w innych nowo powstałych państwach regionu³. Był dla nich inspiracją, a niekiedy wręcz wzorcem, gdyż niektóre jego przepisy adaptowano w całości. Zdaniem badaczy wszystkie porządki prawa prywatnego w Ameryce Łacińskiej w jakimś stopniu czerpały z kodeksu cywilnego Chile, czyniąc go najważniejszą kodyfikacją cywilną na kontynencie⁴.

Artykuł ten poświęcony jest analizie sytuacji towarzyszącej pracy nad uchwaleniem kodeksu cywilnego dla Republiki Chile oraz ocenie jego charakteru i przedstawieniu przyczyn tego niepowtarzalnego sukcesu zarówno w państwie, jak i w całej Ameryce Łacińskiej. Zostanie w nim zarysowana historia Chile bezpośrednio poprzedzająca wprowadzenie kodeksu oraz obowiązujące wówczas prawo. Warta przybliżenia jest postać Andrésa Bello, którego życiorys jest kluczem do właściwej interpretacji kodeksu. Analiza treści i charakteru kodeksu pozwoli poznać bezpośrednio przyczynę jego sukcesu i ukazać szerszą recepcję prawa chilijskiego.

1. Sytuacja polityczna w przededniu uchwalenia kodeksu

1.1. Historia polityczna

Ameryka Łacińska w 1791 r., to jest od początku walk niepodległościowych na Haiti,⁵ wkroczyła na drogę tworzenia osobnych, niepodległych i niezależnych od

in Latin America, <https://idesa.org/wp-content/uploads/2014/02/2013-11-17-NationalReport.pdf> [dostęp: 18.12.2020]; Investopedia, *Top 25 Developed and Developing Countries*, <https://www.investopedia.com/updates/top-developing-countries/> [dostęp: 18.12.2020].

² P. Lira Urquieta, *Introducción y notas* [w:] A. Mijares (red.), *Obras Completas de Andrés Bello*, t. 12, Caracas 1954, s. XV.

³ A. Guzmán Brito, *Andrés Bello codificador: historia de la fijación y codificación del derecho civil en Chile*, t. 2, Santiago 1982, s. 467–468. W artykule znajdują się również odniesienia do: idem, *Andrés Bello codificador: historia de la fijación y codificación del derecho civil en Chile*, t. 1, Santiago 1982.

⁴ B. Bravo Lira, *La difusión del código civil de Bello en los países de derecho castellano y portugués*, „Revista de Estudios Histórico-Jurídicos” 1982, t. 7, s. 71.

⁵ L. Bethell, *Historia de América Latina*, t. V: *La independencia*, Barcelona 1991, s. 38–40.

europejskiej metropolii państwowości⁶. Jako o dacie wyzwolenia Chile mówi się o 1 lutego 1818 r.⁷, kiedy to Naczelnik Chile Bernardo O'Higgins oficjalnie proklamował wyzwolenie i niepodległość andyjskiej republiki⁸.

Nowo powstałe państwa musiały mierzyć się z wyzwaniem konsolidacji władzy, unifikacji tożsamościowej składających się na jego ludność grup etnicznych, pogodzenia ambicji walecznych, uprzywilejowanych w poprzednim ustroju społecznych jednostek (zjawisko *caudillismo*), powracającymi reakcjami rojalistycznymi⁹, a następnie charakterystycznymi dla całego kontynentu konfliktami między konserwatystami a liberałami. Konflikty te nierzadko przekształcały się w otwarte wojny¹⁰. Choć nie ominęły Chile, to w porównaniu do innych państw miały tu, po pierwsze, najłagodniejszy charakter, po drugie, względnie szybko je rozwiązywano.

Pierwsze lata niepodległego Chile charakteryzowały się względną stabilnością, jednak autorytarne zakusy O'Higginsa, w połączeniu z jego liberalnymi, antyelitarnymi i antyklerykalnymi poglądami¹¹, sprawiły, że republika stanęła na krawędzi wojny domowej¹². Napięcia udało się jednak załagodzić¹³ i utrzymywano je pod kontrolą aż do 1830 r., kiedy wybuchła wojna domowa, zwana także rewolucją lub reakcją konserwatywną, bowiem to stronnictwo odniosło wówczas zwycięstwo. Wprowadzenie Konstytucji z 1833 r.¹⁴, które w dużej mierze było zasługą chilijskiej szarej eminencji Diego Portalesa¹⁵, doprowadziło do stabilizacji ustroju państwowego. Był to główny cel centralistycznych rządów konserwatystów¹⁶. Kolejnym krokiem miał być właśnie kodeks cywilny, stabilizujący system prawny. Następstwem tych

⁶ R. Blackburn, *Haiti, Slavery and the Age of the Democratic Revolution*, „The William and Mary Quarterly” 2006, t. 63, nr 4, s. 646–648; L. Bethell, *Historia...*, s. 124–154.

⁷ O. Silva Galdames, *Breve Historia Contemporánea de Chile*, México 1995, s. 126–147; F. Campos Harriet, *Historia Constitucional de Chile*, Santiago 1969, s. 99–122.

⁸ Spotkać można także inne daty postulowane jako symboliczny początek niepodległości, przede wszystkich 18 września 1810 r. (powołanie pierwszej junty w Chile) lub 12 lutego 1818 r. (uchwalenie pierwszej konstytucji). Por. S. Collier, W. Sater, *Historia de Chile 1808–1994*, Cambridge 1998, s. 45.

⁹ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Baruque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, Kraków 2012, s. 388–398.

¹⁰ Na przykład w Kolumbii w czasie tylko jednej z nich, „wojny tysiąca dni”, od października 1899 do listopada 1902 r. zginęło ok. 100 tys. osób. Por. R. De La Pedraja, *Wars of Latin America 1899–1941*, México 2006, s. 5–45.

¹¹ S. Collier, W. Sater, *Historia...*, s. 48, 52–53.

¹² M.C. Mirow, *Borrowing Private Law in Latin America: Andrés Bello's Use of the Code Napoleon in Drafting the Chilean Civil Code*, „Louisiana Law Review” 2001, t. 61, nr 2, s. 293.

¹³ O. Silva Galdames, *Breve...*, s. 147–166.

¹⁴ B. Bravo Lira, *La Codificación en Chile (1811–1907), dentro del marco de la codificación europea e hispanoamericana*, „Revista Estudios Histórico-Jurídicos” 1987, nr 12, s. 74.

¹⁵ L. Bethell, *Historia...*, s. 240.

¹⁶ S. Collier, W. Sater, *Historia...*, s. 60.

działań był dynamiczny rozwój gospodarczy państwa, oparty przede wszystkim na „gorączce chilijskiego srebra” oraz eksporcie pszenicy¹⁷, a także eksploatacji guana i słynnej saletry. Z drugiej strony udział w zysku miała zaledwie garstka najbogatszych mieszkańców, zwanych *terratenientes*, posiadacze wielkich majątków rolnych oraz europejska burżuazja¹⁸.

Choć niemal cały okres sprawowania władzy przez konserwatystów cieszył się względny spokojem, to w 1851 r. wybuchła rewolucja, będąca efektem fali rewolucyjnej w Europie z 1848 r. i występująca pod hasłami ogólnej liberalizacji i demokratyzacji życia politycznego w Chile. W takiej atmosferze prezydentem został prawnik Manuel Montt¹⁹.

1.2. Źródła prawa

U schyłku ery kolonialnej prawem obowiązującym w całej Ameryce Łacińskiej było *derecho patrio*, tj. kastylijskie prawo prywatne²⁰. Podstawowe źródło prawa stanowiła kompilacja prawa prywatnego Kastylii z 1567 r., zwana *Nueva Recopilación*, od 1805 r. efemerycznie obowiązywała jego znowelizowana wersja, tj. *Novísima Recopilación de Las Leyes de España*²¹, a w niewielkim stopniu także Ordonanse Filipińskie z 1616 r.²² System prawny uzupełniały królewskie *cedulas*²³ i *provisiões*²⁴ wydane już po opublikowaniu rekopilacji, a także instrukcje dla królewskich intendentów. Nie sposób pominąć stosowanych subsydiarnie *Siete Partidas*, monumentalnego dzieła prawniczego przygotowanego z inspiracji króla Kastylii Alfonsa X El Sabio pod koniec XIII w.²⁵, wraz z uznawanymi jako współzależne *Fuero*

¹⁷ Ibidem, s. 78.

¹⁸ Liczebność tej garstki pozwalają poznać akta podatkowe z 1854 r. – 850 posiadaczy ziemskich otrzymywało ok. 2/3 ogólnego dochodu z rolnictwa. Ibidem, s. 80.

¹⁹ Ibidem, s. 105–106.

²⁰ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 72–73.

²¹ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XIV.

²² B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 73, 75, 81.

²³ *Cedulas* to kastylijskie odpowiedniki ordonansów. Por. *Diccionario panhispánico del español jurídico*, <https://dpej.rae.es/lema/c%C3%A9dula> [dostęp: 20.11.2020].

²⁴ *Provisión* to akt prawny o szczególnej randze wydawany w Kastylii, wydawany głównie na przełomie XIV i XV w. Por. *Diccionario panhispánico del español jurídico*, <https://dpej.rae.es/lema/c%C3%A9dula> [dostęp: 16.01.2021].

²⁵ Inspiracje dzieła były typowe dla aktów prawnych tamtego okresu: Corpus Iuris Civilis oraz prawo kanoniczne, głównie dekretały Grzegorza IX, a także teksty Akursjusza i Azona. Ponadto wypełnione jest cytatami nawiązującymi do klasycznej, rzymskiej tradycji, przywołuje choćby fragmenty dzieł Arystotelesa, Seneki, Boecjusza i św. Izydora z Sewilli, a także praktycznymi wskazówkami dla prowadzenia dobrego życia. Por. T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, Wrocław 2002, s. 107; M.W. Nichols, *Las Siete Partidas*, „California Law Review” 1932, t. 20, nr 3, s. 260–285.

*Juzgo*²⁶ i *Fuero Real*²⁷. Łącznie na *derecho patrio* składało się ponad 50 tys. źródeł prawa²⁸.

W praktyce szczególne znaczenie miało *Siete Partidas*²⁹, wszak wraz z rozwojem działalności misjonarskiej Kościoła oraz myśli uniwersyteckiej *ius commune* upowszechniało się w koloniach³⁰, co sprawiało tylko, że atrakcyjność *Siete Partidas*, dostępnego w tłumaczeniu Gregorio Lopeza z połowy XVI w.³¹, znacząco rosła i dzieło to zakorzeniało się w miejscowej tożsamości prawnej³² do tego stopnia, że podczas debaty nad kodyfikacją prawa prywatnego pojawiały się głosy postulujące nadanie mu w całości mocy obowiązującej do czasu ustanowienia narodowej kodyfikacji, a wiele projektów kodeksu, o czym będzie dalej mowa, przyjmowało *Siete Partidas* za podstawę. Zbiór ten przez wieki zyskiwał społeczne oddziaływanie niejako *imperio rationis*³³, gdyż choć oficjalnie nie obowiązywał, w praktyce regulował stosunki społeczne. Była to reakcja na chaos prawny, jaki powstał w wyniku nakładania się albo wykluczania przepisów różnych źródeł prawa. Sankcjonował też, poprzez swój partykularyzm, feudalny ustrój społeczeństwa, charakterystyczny dla społeczeństw latynoamerykańskich³⁴. W prawie rodzinnym, osobowym, spadkowym i rzeczowym, a także w procedurze cywilnej i karnej Indii Zachodnich jeszcze na początku XIX w. dominowały czysto feudalne instytucje prawne³⁵, w tym powszechne fideikomisy i substytucje.

Nowo powstałe państwa kreolskie stawały przed wyzwaniem wprowadzenia własnego systemu prawa, będącego przypieczętowaniem niezależności i odrębności od Hiszpanii. Rzecz jasna pierwszeństwo w tym procesie mają normy prawa publicznego

²⁶ Wcześniejszy zbiór praw wydawanych przez króla, przygotowany przez tego samego autora co *Siete Partidas*: R. Sánchez Domingo, *El Fuero de Verviesca versus Fuero Real. Orígenes e innovaciones procesales*, „Cuadernos de Historia del Derecho” 1996, nr 3, s. 191–193.

²⁷ R. Prieto Bances, *La legislación del rey de Oviedo. Estudios sobre la monarquía asturiana*, Oviedo 1948, s. 175–221; P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XIV; O. del Moral, *El Código Civil de Bello en Panamá*, „Estudios Socio-Jurídicos” 2006, t. 8, nr 1, s. 171.

²⁸ R. Bernad Mainar, *Irradiación del Código Civil Chileno, especialmente en la codificación venezolana: un factor decisivo en la continuidad de la tradición jurídica romanista en América Latina*, „Revista Internacional de Derecho Romano” 2017, t. 18, s. 88–183.

²⁹ B. Bravo Lira, *Vigencia de las Partidas en Chile*, „Revista de Estudios Histórico-Jurídicos” 1985, t. 10, s. 43–105.

³⁰ R. Bernad Mainar, *Irradiación...*, s. 100.

³¹ A. Rumeu de Armas, *El jurista Gregorio López, autor de la primera recopilación de Leyes de Indias [w:] Homenaje académico a D. Emilio Garcia Gomez*, Madrid 1993, s. 45–64.

³² Por. M.C. Mirow, *Borrowing...*, s. 295.

³³ J.F. Stagl, *Juristische Kommentare in Lateinamerika: Behagen und Unbehagen in der Kodifikation [w:] D. Kästle-Lamparter, N. Jansen, R. Zimmermann (red.), Juristische Kommentare: Ein internationaler Vergleich*, Tübingen 2020, s. 123–150.

³⁴ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 74–77.

³⁵ B. Bravo Lira, *La codificación...*, s. 77.

i konstytucyjnego³⁶, co sprawia, że na dalszy plan schodzi kodyfikacja cywilna³⁷. Co więcej, tak istotna i szeroko zakrojona reforma prawna wymaga względnie stabilnej sceny politycznej, zatem w Chile proces ten przyspieszył po uchwaleniu konstytucji w 1833 r.³⁸ Postanowiono na jakiś czas utrzymać w mocy dotychczasowy stan prawny, ograniczając ingerencję ustawodawcy do takich przepisów, których stosowania nie dało się pogodzić z duchem niepodległości i brakiem faworyzacji rdzennych Hiszpanów. Niemniej zakres krytyki stanu prawnego wymagał, aby prace te przeprowadzić możliwie najszybciej i najskuteczniej. Oprócz wspomnianego chaosu prawnego i wynikającej z niego wątpliwości co do tego, które prawo obowiązuje, do najczęściej podnoszonych zarzutów należało to mówiące o jego anachroniczności, komplikacji, niejasności, sprzeczności, niespójności, niepewności i nieuporządkowaniu, a dodatkowo z punktu widzenia aksjologii krytykowano nierówność wobec prawa³⁹. Ponadto lata 20. XIX w. były okresem intensywnego rozwoju przemysłu i stosunków handlowych, więc było jasne, że nowy kodeks stanowił konieczność.

2. Kodyfikator

Twórcą chilijskiej kodyfikacji był Andrés de Jesús María y José Bello López, przedstawiany jako jeden z bohaterów niepodległości Ameryki Łacińskiej⁴⁰. Ten urodzony w 1781 r. Wenezuelczyk⁴¹ już w młodym wieku przejawiał zainteresowanie klasyczną literaturą i myślą filozoficzną hiszpańskiego złotego wieku. Naukę na uniwersytecie rozpoczął w wieku 15 lat⁴², a początkowo zajmował się językoznawstwem i gramatyką. Z biegiem czasu jego dążeniem stało się uporządkowanie języka kastylijskiego w Ameryce Łacińskiej i stworzenie właściwego języka dla kontynentu⁴³, czego zwieńczeniem było wydanie *Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*, do dziś traktowanej jako jedno z najlepszych źródeł wiedzy o hiszpańskiej gramatyce. Od 1797 r. był tutorem ledwie o dwa lata od siebie młodszego Simona Bolívara, z którym w 1810 r. wyjechał do Londynu⁴⁴, gdzie spędził łącznie 19 lat, promując latynoamerykańską kulturę i wspierając dążenia

³⁶ F. Campos Harriet, *Historia...*, s. 69–207.

³⁷ B. Bravo Lira, *La codificación...*, s. 73.

³⁸ A. Guzmán Brito, *Andrés Bello...*, t. 2, s. 79.

³⁹ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 74.

⁴⁰ A. Ocampo Lodoño, *Andrés Bello, Educador*, „Thesaurus” 1982, t. XXXVII, nr 2, s. 385–394.

⁴¹ I. Jakić, *Andrés Bello. La pasión por el orden*, Caracas 2007, s. 34.

⁴² *Ibidem*, s. 29.

⁴³ *Ibidem*, s. 266–276.

⁴⁴ R. Bernad Mainar, *La irradiación...*, s. 122.

niepodległościowe Ameryki Łacińskiej, pracując dla chilijskich i kolumbijskich delegacji w Wielkiej Brytanii⁴⁵.

Ważnym etapem rozwoju jego światopoglądu była współpraca z Jamesem Millem (ojcem J.S. Milla) u boku Jeremy'ego Benthama⁴⁶. Także w Londynie zaprzyjaźnił się z Mariano Egañą, która to znajomość przyczyniła się później do przyjęcia kodeksu⁴⁷. W czasie tego pobytu dwukrotnie się ożenił i miał łącznie piętnaścioro dzieci⁴⁸.

W 1829 r. na zaproszenie władz przybył do Chile, gdzie zajął się pracą naukową⁴⁹. Wykładał prawo rzymskie w Colegio de Santiago i pisał do periodyku „El Araucano”, które obecnie stanowi najlepsze źródło wiedzy o nim samym. W czasie pracy uniwersyteckiej poznał Manuela Montta, również wykładowcę prawa rzymskiego, a przyszłego prezydenta Republiki. W uznaniu zasług i wiedzy prawniczej w 1836 r. uzyskał tytuł Bakałarza Praw Uniwersytetu Świętego Filipa w Santiago⁵⁰, rok później – mandat senatora republiki, który jeszcze trzykrotnie odnawiał⁵¹. W senacie skupiał się na zagadnieniu kodyfikacji, i to na tej płaszczyźnie miał największe zasługi. Nie ograniczał się jednak tylko do materii prawa, bowiem w 1842 r. z jego inicjatywy powołany został Uniwersytet Chilijski, którego został rektorem⁵².

Za protoplastę hiszpańskojęzycznej, a za sprawą Andrésa Bello także latynoamerykańskiej myśli kodyfikacyjnej uznaje się Francisco Martinezę Marina, który w wydanej w 1820 r. pracy zatytułowanej *Juicio Critico de la Novisima Recopilacion* postulował zastąpienie przestarzałego modelu zbiorów prawa nowoczesną kodyfikacją, tak jak miało to miejsce we Francji, w Prusach czy Austrii⁵³. Na tle tej publikacji w latach 1820–1840 toczyły się w Chile gorące dyskusje, które przełożyły się na nasilenie prac nad kodyfikacją⁵⁴. Zgłoszono wówczas co najmniej dziewięć projektów kodeksu⁵⁵. Wszystkie jednak skończyły się fiaskiem ze względu na rozbieżności między zwolennikami różnych modeli kodyfikacji. Najbliżej sukcesu była na początku lat 30. propozycja Juana Egañi, który postulował oparcie się na tradycjach kolonialnych. Swój manifest opublikował w maju 1831 r. na łamach „El Araucano”⁵⁶. Wówczas jednak to idea zastąpienia tradycji własnej prawa prywatnego kodyfikacją francuską,

⁴⁵ L. Bocaz, J. Ramírez, *Andrés Bello: una biografía cultural*, Bogota 2000, s. 99–103.

⁴⁶ Ibidem, s. 80–81.

⁴⁷ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XVIII.

⁴⁸ I. Jaksic, *Andrés...*, s. 98, 149.

⁴⁹ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XVI.

⁵⁰ I. Jaksic, *Andrés...*, s. 230.

⁵¹ Szerzej na temat działalności politycznej A. Bello: ibidem, s. 289.

⁵² L. Bocaz, J. Ramírez, *Andrés...*, s. 169.

⁵³ F. Martínez Marina, *Juicio critico de la Novisima Recopilación*, Madrid 1820.

⁵⁴ A. Guzmán Brito, *Andrés Bello...*, t. 2, s. 151–202, 212–225.

⁵⁵ M.C. Mirow, *Borrowing...*, s. 296.

⁵⁶ Szerzej: A. Guzmán Brito, *Codificación y consolidación: una comparación entre el pensamiento de A. Bello y el de A. Teixeira de Freitas*, „Revista de Estudios Histórico-Jurídicos” 1985, nr 10, s. 271.

popierana głównie przez polityków, zdominowała dyskusję w chilijskim parlamencie. Podobny trend pojawił się też w innych państwach⁵⁷, a w niektórych doprowadził nawet do przyjęcia *Code Civil*⁵⁸. Stało się tak w Boliwii w 1831 r.⁵⁹, a dekadę później w Kostaryce⁶⁰. Największymi przeciwnikami tej koncepcji byli z kolei prawnicy wyrażający poglądy tożsame z przedstawionymi przez Egañę⁶¹. Jego poglądy, choć wówczas odrzucone jako zbyt konserwatywne, stały się kanwą dalszych dyskusji.

W czasie doktrynalno-politycznej dyskusji stale obecny był Andrés Bello. Z uniwersyteckiej katedry, z parlamentarnej mównicy oraz na łamach prasy nieustannie komentował bieżące wydarzenia i przedstawiał swoje poglądy dotyczące wszelkich kwestii legislacyjnych⁶². Jako regularny członek komisji legislacyjnej Senatu brał też udział w pracach nad wieloma innymi aktami prawnymi, np. nad ustawą o własności literackiej z 24 lipca 1834 r. czy ustawą o małżeństwach innowierców z 6 września 1844 r.⁶³

Wenezuelczyk uważał za konieczne dokonanie przekształcenia i zebrania aktualnego prawa, a następnie jego modyfikacji stosownie do wymogów współczesności⁶⁴. Pogląd ten wyraził w artykule zatytułowanym *Codificación del derecho civil* opublikowanym w „El Araucano” 28 czerwca 1833 r. Bello przedstawił w nim klucz do zrozumienia swojej myśli prawnej, a także pożądanego charakteru kodeksu. Jasno określił konieczność stworzenia nowego systemu prawnego, w którym poprawione zostaną wszystkie części niepasujące do osób, którym „powierzone będzie to wielkie dzieło”⁶⁵. Postulował uproszczenie legislacji, usunięcie z niej wszystkiego, co jest niepotrzebne, a co tylko „gmatwa i zaciemnia” znaczenie prawa⁶⁶. Dzięki konsolidacji można było według niego właściwie zrozumieć to, co pasuje do adresatów kodeksu i co będzie dla nich intuicyjnie, w oparciu o dotychczasową kulturę, sprawiedliwe i słuszne. Prace nad taką kompilacją rozpoczął tuż po opublikowaniu artykułu, na przełomie 1833 i 1834 r.⁶⁷ Dokonał jej i opublikował na początku lat 40.

⁵⁷ Szerzej na temat prób kodyfikacyjnych w Ameryce Łacińskiej na początku XIX w.: A. Guzmán Brito, *La influencia del Código Civil francés en las codificaciones americanas*, „Temas del Derecho” 2000, a. XIX, nr 1–2, s. 37–60.

⁵⁸ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 82.

⁵⁹ Szerzej na temat prac kodyfikacyjnych w Boliwii: C. Terrazas Torrez, *Estudio Preliminar al Código Civil de Bolivia*, Madrid 1959, s. 9.

⁶⁰ Código General de la Republica de Costa Rica emitido en 30 de julio de 1841, http://memoriacentroamericana.ihnca.edu.ni/index.php?id=251&tx_ttnews%5Btt_news%5D=1739&cHash=7ec0434dc99f7ca5132f4ad8144c6dc2 [dostęp: 6.11.2020].

⁶¹ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XV.

⁶² Ibidem, s. XXII.

⁶³ Ibidem, s. XXIII.

⁶⁴ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 85.

⁶⁵ A. Guzmán Brito, *Codificación...*, s. 273.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ A. Guzmán Brito, *Andrés Bello...*, t. 2, s. 294.

XIX w.⁶⁸ Jednocześnie nieustannie nawoływał do jak najszybszej reformy prawa cywilnego i karnego. W 1834 r. wyraził swój zapał reformatorski w artykule zakończonym dwoma pytaniami: „Jakie ulepszenia wprowadziła rewolucja 1810 r. [pierwsza fala tendencji niepodległościowych w Chile – F.O] do prawa cywilnego i karnego Chile? Do kiedy będziemy musieli odpowiadać: żadne?”⁶⁹. Nie sposób pominąć faktu, iż cel Bello był w swej istocie panamerykański, tj. chciał on stworzyć kodeks, który zintegruje i zbliży do siebie poszczególne państwa dawnego imperium hiszpańskiego⁷⁰.

Wobec impasu w konflikcie między tradycjonalistami a „progresywiści” postanowiono powierzyć przygotowanie kodeksu jednej, „odpowiednio wykształconej i zdeterminowanej”⁷¹ osobie. Wybór padł, pomimo krytyki wyboru obcokrajowca⁷² i zarzutów o zbyt konserwatywny, na najbardziej kompromisowego Andrésa Bello⁷³. Wybór ten Bello zawdzięczał swemu najlepszemu przyjacielowi Mariano Egañi⁷⁴, który przekonał Diego Portalesa do kandydatury swojego przyjaciela⁷⁵.

Kluczowe dla powodzenia kodyfikacji były: wizja, odpowiednia metodyka, doświadczenie z wielu płaszczyzn władzy publicznej, polityki i prawa, a także, a może przede wszystkim, osobiste poparcie Bello przez liderów państwa⁷⁶. Jak wspomniano, Andrés Bello i prezydent Manuel Montt znali się z pracy na uniwersytecie⁷⁷, a sam Montt był pod wielkim wrażeniem wiedzy, umiejętności i wizjonerstwa Wenezuelczyka. Poza tym prezydent miał poparcie społeczne nie tylko *hacendados*, do których sam należał, ale także klanów górniczych. Z ich wsparciem, również finansowym, starał się rozwijać edukację, co z kolei było sferą bliską sercu Andrésa Bello. W atmosferze wzajemnej sympatii Montt zatwierdził w 1852 r. projekt przygotowany przez Bello i skierował go do pracy w komisji składającej się z autora i ośmiu innych prawników, w tym cenionego kodyfikatora Gabriela Ocampo⁷⁸. Projekt Bello zaproponowano Kongresowi w 1855 r. Ten przyjął ustawę bez większych kontrowersji,

⁶⁸ B. Bravo Lira, *La codificación...*, s. 80.

⁶⁹ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XIX.

⁷⁰ M. Urbano Salerno, *Consideraciones históricas sobre la unidad del derecho común en Latinoamérica*, „Anales de la Universidad de Chile” 1989, nr 20, s. 835–845.

⁷¹ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XV.

⁷² Ibidem, s. XVII.

⁷³ A. Guzmán Brito, *Andrés Bello...*, t. 2, s. 192.

⁷⁴ Sam Egaña odpowiedzialny był za uporządkowanie wycinka prawa publicznego formalnego i usprawnienie wykonywania władzy publicznej w Chile, czemu Andrés Bello uważnie się przyglądał. Pozytywnie odnosił się do jego metod, które umożliwiały stosowanie obowiązującego prawa kastylijskiego. Por. P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XXI; B. Bravo Lira, *La codificación...*, s. 79; A. Bello, „El Araucano” nr 324, 18 listopada 1836 r.

⁷⁵ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XVIII; A. Guzmán Brito, *Andrés Bello...*, t. 2, s. 198.

⁷⁶ A. Guzmán Brito, *Andrés Bello...*, t. 2, s. 34–36.

⁷⁷ Ibidem, s. 338–339.

⁷⁸ Ibidem, s. 371.

wobec czego kodeks wszedł w życie z dniem 1 stycznia 1857 r., od którego obowiązuje do dziś, choć rzecz jasna po wielu modyfikacjach⁷⁹, lecz takich, które aż do lat 70 XX w. i socjalistycznych reform Allende, a następnie zmian wprowadzanych za rządów Pinocheta, nie naruszyły jego fundamentów, a praktyka orzecznicza charakteryzuje się dużą ciągłością interpretacji⁸⁰.

Po wejściu w życie kodeksu Andrés Bello kontynuował karierę naukowca, wspierał proces kodyfikacji w innych państwach regionu i chętnie komentował ówczesne prawodawstwo. Ten czas był jednak dla niego prywatnie bardzo trudny. W 1857 r. zmarła jedna z jego córek, rok później matka, w 1860 r. syn, w 1862 r. kolejna córka, a od 1864 r. stan jego zdrowia drastycznie się pogorszył, w konsekwencji czego zmarł w 1865 r.⁸¹

3. Kodyfikacja

Kodeks cywilny Chile z 1855 r. jest kodyfikacją silnie zakorzenioną w tradycji romanistycznej, w której widoczne są także inspiracje europejskimi kodeksami z epoki. Składa się z czterech ksiąg i tytułu wstępnego. Pierwsza poświęcona jest osobom, druga rzeczom, trzecia testamentom i darowiznom, ostatnia zaś umowom i zobowiązaniom. Księgi poprzedza tytuł wstępny zawierający normy podstawowe, wspólne dla właściwego rozumienia pozostałych części, zgodnie z modelem Kodeksu Napoleona. Praca nad kodeksem była procesem skomplikowanym i wieloetapowym. Z tego względu ograniczenie się do nazwania go kodyfikacją jest daleko idącym uproszczeniem⁸². Bello rozpoczął bowiem prace od konsolidacji, rozumianej jako zebranie i usystematyzowanie istniejącej legislacji bez zmiany jej istoty⁸³. Dopiero po wyciągnięciu wniosków z badania prawa obowiązującego w kolonialnej rzeczywistości przystąpił do badań komparatystycznych, a w końcu właściwej pracy kodyfikacyjnej. Bello mógł dzięki temu dostosować normy do miejscowych uwarunkowań społecznych, czym zakotwiczył swoje dzieło w chilijskiej tożsamości, wspólnej w dużej mierze dla tej hispanoamerykańskiej, której przecież sam był spadkobiercą. To właśnie równowaga między tradycją a nowoczesnością miała odpowiadać za sukces dzieła przygotowywanego przez Bello.

⁷⁹ Tekst kodeksu dostępny w Biblioteca del Congreso de Chile: <https://www.bcn.cl/leychile> [dostęp: 15.11.2020].

⁸⁰ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. LIII.

⁸¹ L. Bocaz, J. Ramirez, *Andrés...*, s. 226.

⁸² A. Guzmán Brito, *Codificación...*, s. 1.

⁸³ Szerzej na temat różnicy między tymi pojęciami: M. Viora, *Consolidazioni e codificazioni. Contributo allá storia della codificazione*, Torino 1967.

3.1. Inspiracje intelektualne

Głównym źródłem inspiracji dla Andrésa Bello, czemu trudno się dziwić, było kastyljskie prawo prywatne. Bello mówił, że „choć zrzuciliśmy jarzmo Hiszpanii, to nasze republikańskie sądy rządzą się *fueros* średniowiecznej Hiszpanii i *pragmaticas* Fernandów, Carlosów i Filipów”⁸⁴. Wobec tego za niemożliwe uznawał odrzucenie hiszpańskiego dziedzictwa i zastąpienie go np. prawem francuskim, jak dokonano tego w Peru⁸⁵. Za słuszością oparcia narodowego ustawodawstwa na tym zbiorze oprócz tradycji wspomnianego wyżej powszechnego użycia przemawiały także inne względy. Przede wszystkim Bello podkreślał, że *Siete Partidas* miało w pewnym sensie przewagę nad *Code Civil* i pandektystyką, bowiem „zawierały to, co najlepsze z rzymskiej jursprudencji”⁸⁶, były czyste i nieskalane meandrami historii. Oprócz tego ze względu na swoją „prekolonialność” były wolne od dziedzictwa budzącego skojarzenia z najtrudniejszymi do zaakceptowania przez większość społeczeństwa elementami kolonialnej władzy Hiszpanów z przeszłości. *Siete Partidas* nie było rzecz jasna jedynym iberyjskim źródłem, nad którym kodyfikator pochylił się w czasie prac nad swoim dziełem. W publikacji poświęconej prawu międzynarodowemu⁸⁷ wyrażał sympatię dla poglądów hiszpańskiej szkoły prawa natury reprezentowanej przez Francisco de Vitorię i Francisco Suareza⁸⁸, których dorobek intelektualny istotnie wpłynął na postrzeganie prawa kreolskiego prawnika i oczywiście na treść kodyfikacji. Inspirował się też poglądami takich prawników hiszpańskich, jak: José Febrero i José Gutiérrez⁸⁹, Juan de Henia Volano⁹⁰, Joaquín Escriche⁹¹ i Antonio Gómez⁹².

⁸⁴ M.C. Mirow, *Borrowing...*, s. 304.

⁸⁵ A. Guzmán Brito, *El tradicionalismo del código civil peruano 1852*, „Revista de Estudios Histórico-Jurídicos” 2001, nr 23, s. 547–565.

⁸⁶ M.C. Mirow, *Borrowing...*, s. 304.

⁸⁷ A. Bello, *Principios de Derecho Internacional y Escritos Complementarios* [w:] A. Mijares (red.), *Obras Completas de Andrés Bello*, t. 10, Caracas 1954; P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XVI.

⁸⁸ A. Guzmán Brito, *Andrés Bello...*, t. 2, s. 104.

⁸⁹ Szczególnie ważnym dziełem tych prawników dla kodeksu cywilnego jest: J. Febrero, J. Gutiérrez, *Febrero Reformado y Anotado o Librería de Escribanos*, Madrid 1802. Jego wpływ widoczny jest m.in. w art. 373 CC (tutela i kuratela) czy art. 1001 CC (powołanie testamentu). Por. C. Amunátegui Perelló, *Código Civil de Chile*, Santiago 2019, s. 273.

⁹⁰ Art. 1355, 1356, 1368, 1372 CC dotyczące długów spadkowych. Por. J. de Henia Volano, *Curia Phillipica*, Valladolid 1612, *juicio ejecutivo* 10.4, s. 341, 10.5, s. 342, 10.9, s. 43–344, 2.9.9, s. 355–356.

⁹¹ Por. np. art. 45 CC (siła wyższa) i art. 46 CC (zabezpieczenie wiarygodności). J. Escriche, *Diccionario Razonado de Legislación y Jurisprudencia*, t. 2, Madrid 1875, s. 228, 236 (wydania starsze prawdopodobnie się nie zachowały).

⁹² Ważne dzieła, które stanowiły inspiracje dla Bello to: A. Gómez, *Ad leges Tauri Commentarium Absolutissimum*, Madrid 1780, widoczne np. w art. 916 i 921 CC (skarga posesoryjna); idem, *Variae resolutiones juris civilis, communi et regis*, Madrid 1780, widoczne np. w art. 1890 i 1892 CC (*laesio enormis*).

Pod koniec procesu tworzenia kodeksu Bello skorzystał też z projektu równoległego powstającego hiszpańskiego kodeksu cywilnego autorstwa Florencio Garcii Goyeny jako obiektu porównawczego⁹³. Wielość iberyjskich źródeł wykorzystanych przez Bello jest wyrazem jego poglądu, że niepodległość nie jest tożsama z irracjonalnym zrywaniem z wszelką tradycją przeszłości, a na czerpaniu ze wszystkich jej pozytywów, z jednoczesnym wyciąganiem wniosków z błędów i dysfunkcji⁹⁴.

Niezwykle istotnym dla niepodległej Ameryki Łacińskiej źródłem inspiracji była francuska myśl oświeceniowa. Republika Chile, podobnie zresztą jak wiele państw Ameryki Łacińskiej, do dziś silnie się utożsamia z dziedzictwem rewolucji francuskiej, która była jedną z głównych inspiracji dla libertadorów w ich drodze do wyzwolenia kontynentu spod jarzma hiszpańskiego absolutyzmu. W czasie, gdy Bello projektował nowy kodeks, najszerzej dostępną i najbardziej „popularną” kodyfikacją prawa prywatnego był Kodeks Napoleona⁹⁵. Kodyfikatorskim grzechem połowy XIX w. byłoby tworzenie kodeksu cywilnego bez jakiegokolwiek choćby inspiracji francuską ustawą. Nie można zatem sklasyfikować Bello w jednym rzędzie ze zwolennikami recepcji prawa kastylijskiego.

Podczas „pożyczania”⁹⁶ prawa z już uchwalonych tekstów Bello zwracał uwagę na to, aby nie tłumaczyć przepisów, a przekładać instytucje tak, by były zgodne z istniejącym w Chile porządkiem społecznym i historycznymi uwarunkowaniami. Ważne jest to, że Bello korzystał nie tylko z samego Kodeksu Napoleona, ale także z licznych prac i komentarzy francuskich jurystów, takich jak: Georges Antoine Chabot de l’Allier⁹⁷, Claude Etienne Delvincourt⁹⁸, Philippe Antoine Merlin⁹⁹, Robert Joseph

⁹³ Bello posługiwał się samym projektem kodeksu, a także publikacją F. Garcíi Goyena, *Concordancias, Motivos y Comentarios del Código Civil Español*, Madrid 1841.

⁹⁴ Przed podobnym w istocie dylematem stanęli także członkowie polskiej Komisji Kodyfikacyjnej, szerzej na ten temat: L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000; A. Lityński, *Pół wieku kodyfikacji prawa w Polsce (1919–1969)*, Tychy 2001; I. Mazurek, *Specyfika prac Komisji Kodyfikacyjnej w procesie unifikacji prawa w II Rzeczypospolitej*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2014, nr 23, s. 125–136.

⁹⁵ J. Rudnicki, *Prawo cywilne „własne” i „obce” sto lat temu i współcześnie* [w:] Ł. Pisarczyk (red.), *Między tradycją a nowoczesnością. Prawo polskie w 100-lecie odzyskania niepodległości*, Warszawa 2019, s. 274–275.

⁹⁶ M.C. Mirow, *Borrowing...*, s. 302 i n.

⁹⁷ Art. 987 CC (spadkobranie *ab intestato*). Por. G.A. Chabot de l’Allier, *Commentaire sur la Lois de Successions*, Paris 1818, s. 250, na co wskazuje C. Amunátegui Perelló, *Código...*, s. 270.

⁹⁸ Wiele odniesień w księdze drugiej kodeksu do C.E. Delvincourt, *Cours de Code Civil*, Dijon 1834; por. C. Amunátegui Perelló, *Código...*, s. 175–179.

⁹⁹ Na przykład w art. 1264 i 1269 CC (*hereditas petitio*) można znaleźć inspiracje zaczerpnięte z P.A. Merlin, *Recueil alphabetique des questions de droit*, Paris 1828; por. C. Amunátegui Perelló, *Código...*, s. 333–334.

Pothier¹⁰⁰, Joseph-Adrien Rogron¹⁰¹ czy Raymond Theodore Troplong¹⁰², dzięki czemu uwzględniał nie tylko teorię, ale także praktykę funkcjonowania *Code Civil*¹⁰³.

Nie bez wpływu na tworzenie kodeksu pozostały doświadczenie pracy dyplomatycznej w Londynie oraz znajomość stosunków międzynarodowych zarówno na płaszczyźnie politycznej, jak i gospodarczej, które zdecydowanie poszerzyło jego spojrzenie na pojęcie prawa¹⁰⁴. Ponadto Bello przejął część myśli Jeremy'ego Benthama, m.in. przekonanie o przewadze prac kodyfikacyjnych prowadzonych przez wybitną jednostkę nad kodyfikacją dokonywaną przez komitet. Bentham uważał też, że kodyfikacji powinien przewodzić obcokrajowiec, który stojąc poza toczącymi społeczność danego państwa konfliktami, będzie mógł doprowadzić do „szczęścia”¹⁰⁵. Rolę takiego „obcokrajowca” przyjął w Chile omawiany Wenezuelczyk. Bello był również zdecydowanym zwolennikiem liberalizmu ekonomicznego, choć jego katolicyzm stał w sprzeczności z utyliarianizmem angielskiego filozofa.

Oprócz wspomnianych już źródeł hiszpańskich i francuskich (w tym francuskiego kodeksu postępowania cywilnego z 1809 r.)¹⁰⁶ Bello analizował też inne akty prawne, zarówno historyczne, jak i jemu współczesne¹⁰⁷. Były to przede wszystkim: *Digesta* i pozostałe części *Corpus Iuris Civilis*¹⁰⁸, Landrecht Pruski¹⁰⁹ i Kodeks Bawarski¹¹⁰, ABGB¹¹¹, ale też kodeks Sycylii i Neapolu (*Codice per lo Regno delle Due*

¹⁰⁰ Pothier jest bodaj najbardziej wpływowym myślicielem dla prac kodyfikacyjnych Andrésa Bello. C. Amunátegui Perelló wskazuje aż 27 (sic!) traktatów Pothiera, z których korzystał Bello, dotyczących bodaj wszystkich ówczesnie znanych prawu cywilnemu zagadnień. Zob. C. Amunátegui Perelló, *Código...*, s. 680–683.

¹⁰¹ Art. 1476, 1488, 1489 CC (warunek). Por. J.A. Rogron, *Code Civil Explique*, Bruxelles 1840, na co wskazał C. Amunátegui Perelló, *Código...*, s. 381–384.

¹⁰² Drugi po Pothierze najważniejszy jurysta; podaje się, że Bello korzystał z sześciu jego pozycji. Por. C. Amunátegui Perelló, *Código...*, s. 683.

¹⁰³ A. Guzmán Brito, *Andrés Bello...*, t. 1, s. 103, 406, 422–424; t. 2, s. 158.

¹⁰⁴ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XVI.

¹⁰⁵ A. Guzmán Brito, *Andrés Bello...*, t. 1, s. 200.

¹⁰⁶ *Code de procedure civile z 1806 roku*, przywoływany w tytule wstępnym i księdze pierwszej.

¹⁰⁷ Znamy je z upubliczniczonych notatek kodyfikatora zawartych m.in. w: A. Guzmán Brito, *Andrés Bello...*, t. 2; A. Aguilera y Velasco, *Código Civil Chileno comentado, concordado y comparado con los legislaciones vigentes en Europa y América*, Madrid 1881; P. Lira Urquieta, *Introducción...*; C. Amunátegui Perelló, *Código...*

¹⁰⁸ Kodyfikator najczęściej przytaczał na poparcie swoich rozwiązań *Digesta*, ale nie brak także odwołań do Kodeksu, Instytucji, Noweli czy – z innych źródeł rzymskich – *Sentencji* Paulusa (np. art. 1829 kodeksu zasadniczo przenosi na grunt prawa cywilnego zasadę dotyczącą obowiązku sprzedawcy wyrażoną przez Paulusa w *Sent. Paul. 2.17.7*).

¹⁰⁹ Na przykład art. 428 CC (tutela) i art. 1634 CC (odnowienie zobowiązania).

¹¹⁰ Na przykład art. 1701 CC (wymóg formy notarialnej) przywołuje art. 1413 Kodeksu bawarskiego.

¹¹¹ Liczne przepisy księgi pierwszej, np. art. 84 CC (posiadanie) powołuje się na art. 24 ABGB, zaś art. 98 CC (sponsalia) na art. 45–46 Kodeksu austriackiego.

Sicilie) z 1819 r.¹¹², kodeks Sardynii (*Codice civile sabaudo o albertino per il Regno de Sardegna*) z 1838 r.¹¹³, kodeks cywilny Luizjany z 1825 r.¹¹⁴, kodeks Niderlandów (*Burgerlijk Wetboek*) z 1838 r.¹¹⁵, kodeks peruwiański, a także kodeksy kantonów Vaud (*Code Civil du Vaud*) z 1823 r.¹¹⁶ i Ticino¹¹⁷. Można zauważyć, że z kręgu kulturowego Habsburgów i hiszpańskiej linii Burbonów pochodzą źródła dla prawa osobowego i rzeczowego, zaś w księdze trzeciej i czwartej Bello opiera się głównie na prawie francuskim.

Andrés Bello nie ograniczył się w pracach do tekstów prawnych i projektów ustaw – nieobca była mu doktryna i aktualne nurty europejskiej myśli prawniczej. Mając na uwadze okres aktywności kodyfikatora, nie dziwi fakt, że wpływ na jego myślenie, a w konsekwencji i pracę wywarła znamienna debata Friedricha Carla von Savigny’ego z Antonem F.J. Thibautem¹¹⁸. Wenezuelczyk opowiadał się po stronie Savigny’ego¹¹⁹. Bliska mu była wizja oddania *Volksgeist* Chilijczyków. Uważał jednocześnie, że prawo rzymskie było kluczowym narzędziem do zinterpretowania i zrozumienia prawa kolonialnego w Chile. Tym samym uzasadniał później sens sięgania do hiszpańskiej i napoleońskiej tradycji prawnej. Spośród innych, nie tylko historycznych, ale też jemu współczesnych prawników, których myśli można odnaleźć na łamach kodeksu cywilnego Chile, należy wymienić: Bartolusa¹²⁰, Johanna Gotliebba Heinecciusa¹²¹,

¹¹² Na przykład art. 973 CC (spadkobierca niegodny) opiera się na art. 650–651 Kodeksu obojga Sycylii.

¹¹³ Przepisy z tytułu wstępnego, księgi pierwszej i drugiej kodeksu, m.in. art. 407 CC (tutela i kuratela) i art. 584 CC (własność).

¹¹⁴ Bello powoływał się na Kodeks Luizjany m.in. w art. 184 CC (pozycja dzieci w rodzinie) czy w art. 435 CC (tutela i kuratela nad nieletnimi).

¹¹⁵ Na przykład w art. 772, 776–777 CC (użytkowanie).

¹¹⁶ Przede wszystkim prawo spadkowe, np. art. 1184 CC (rezerwa spadkowa), oraz prawo zobowiązań, np. art. 1961 CC (dzierzawa).

¹¹⁷ Wymienione kodeksy funkcjonowały jako źródło posiłkowe, przede wszystkim celem porównania funkcjonujących modeli recepcji prawa francuskiego lub hiszpańskiego oraz sposób jego adaptacji. Por. M.L. Amunátegui Reyes, *Don Andrés Bello y el código civil*, Santiago 1885, s. 90.

¹¹⁸ F.C. von Savigny, *Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Heidelberg 1814.

¹¹⁹ M.C. Mirow, *Borrowing...*, s. 308.

¹²⁰ Szczególnie Bartoli a Saxoferrato, *In primam digesti novi partem commentaria*, Torino 1574; idem, *In secundam digesti veteris partem comentaria*, Torino 1574, których wpływ można zauważyć w art. 582–583 CC dotyczących najbardziej ogólnej definicji własności. Por. C. Amunátegui Perelló, *Código...*, s. 179.

¹²¹ Głównie J.G. Heineccius, *Recitationes in elementa iuris civilis secundum ordinem institutionem*, Madrid 1836; idem, *Elementa iuris civilis secundum ordinem institutionem*, Göttingen 1806. Heineccius wpłynął mocno na samo myślenie Bello o prawie, który przecież tłumaczył jego dzieła na hiszpański. Por. C. Amunátegui Perelló, *Código...*, s. 680.

Lodovico Molin¹²², Arnoldiego Vinniusa¹²³ i Johannesesa Voeta¹²⁴. Andrésa Bello cechowało też silne poczucie kształtowania intelektualnych podwalin pod chilijską tożsamość narodową. W swojej poezji i pracach gramatycznych wskazywał wielkie zaangażowanie i oddanie misji stworzenia odległej jeszcze tożsamości latynoskiej, której realizację przeniósł na płaszczyznę chilijskiego społeczeństwa.

Silne społeczeństwo wymaga najczęściej silnego państwa, szczególnie na polu militarnym, politycznym i ekonomicznym. To ostatnie nie mogło się w pełni rozwinąć ze względu na brak odpowiednich narzędzi prawnych sprzyjających wymianie handlowej i rozwojowi przemysłu, który bez prawnych regulacji eksploatował bogate złoża srebra, saletry i miedzi. Siłę państwa Bello chciał wzmocnić zjednoczeniem narodu wobec odpowiednio dopasowanego prawa, wobec czego nie mógł sobie pozwolić, aby w obowiązujących normach znalazły się oderwane od warunków kulturowych dyspozycje, nieskuteczne lub zwyczajnie bezsensowne. Dokonywana selekcja źródeł była skrupulatna i precyzyjna. Jednak brak dojrzałości państwowej wymagał korzystania z wzorców z innych systemów. Co więcej, Bello zdawał sobie sprawę, że nawet niektóre dojrzałe i rozwinięte państwa europejskie o wielowiekowej tradycji prawnej nie poradziły sobie z trudem kodyfikacji, wobec czego jego zdaniem nie należało podejmować zbędnego ryzyka, a oprócz proces stanowienia prawa prywatnego na sprawdzonych instytucjach prawnych.

3.2. Charakter kodeksu

Dzieło kodyfikacyjne Bello, jak zostało to szczegółowo wyżej opisane, czerpało z najlepszych tradycji i osiągnięć nauki prawa. Dzięki korzystaniu z tak wielu konceptów stworzony przez niego projekt mógł korespondować z wewnętrznymi, specyficznymi czynnikami kształtującymi chilijską tożsamość: trudną historią, wieloetnicznością, powstawaniem nowego, politycznego narodu, konfliktami społecznymi, ale też aktualnymi trendami intelektualnymi w państwie i samym stanem skonsolidowania jego organów władzy publicznej. W kwestii formy kodeksu Bello poświęcił utożsamiany z *Code Civil* zwięzły styl na rzecz ilustracyjnego i pełnego przykładów, nawiązujący do tradycji *Siete Partidas*¹²⁵.

¹²² L. Molina, *De iustitia et de iure*, Mainz 1659; C. Amunátegui Perelló, *Código...*, s. 680.

¹²³ Vinnius był m.in. komentatorem Heinecciusa, zatem nie dziwi, że sięgał do niego chilijski kodyfikator. Ważne dla Bello były przede wszystkim dwa jego dzieła: A. Vinnius, *Arnoldi Vinni In quatuor libro institutionum commentarius Johanes Heineccius*, London 1745; idem, *Jurisprudentiae contractae sive partitionum iuris civilis*, Firenze 1837.

¹²⁴ Na przykład w art. 580 CC (rzeczy ruchome i nieruchome) dostrzec można zaczerpnięcia z J. Voet, *Commentariu ad Pandectas*, 1726; por. C. Amunátegui Perelló, *Código...*, s. 179.

¹²⁵ M.C. Mirow, *Borrowing...*, s. 302.

Księga pierwsza, regulująca zagadnienia prawa osobowego, oparta była przede wszystkim na prawie zastanym, zgodnym z doktryną kanoniczną¹²⁶. Przykładem regulacji feudalnej, czy może lepiej tradycyjnej, jest zachowanie instytucji śmierci cywilnej¹²⁷. Prawo kanoniczne ma silne odzwierciedlenie choćby w tytule poświęconym zaręczynom¹²⁸ czy w uznaniu mocą kodeksu małżeństwa jednocześnie za umowę i sakrament, wobec czego nie przewidywał rozwodów¹²⁹. Konsekwentnie Bello zachował władzę ojca nad niepełnoletnimi dziećmi i męża nad żoną, dając mężczyźnie prawo do ich reprezentowania, a także zróżnicowanie pozycji prawnej dzieci ślubnych i nieślubnych¹³⁰. Prawo osobowe ma zatem oczywiście konserwatywny charakter, adekwatny do ówczesnych uwarunkowań i nastrojów społecznych. Celem kodyfikatora nie było bowiem wprowadzanie zmian w tej materii.

Bello był zwolennikiem stworzenia nowej struktury własności opartej na swobodzie obrotu, szczególnie nieruchomości¹³¹. W gruncie rzeczy wziął na swoje barki zadanie doprowadzenia do ziszczenia niektórych skutków rewolucji francuskiej – dotyczących praw człowieka, podziału władzy, demokratyzacji życia publicznego, liberalizacji obrotu i innych, z jednoczesnym odrzuceniem tych, które uważał za negatywne: sekularyzacji, zerwania z tradycją, kultu rewolucji. Kluczowa dla sukcesu tego projektu była selekcja istniejących rozwiązań, dokonana z aptekarską precyzją, połączona z wielością stosowanych źródeł. Wyrazem tego jest księga druga dotycząca prawa rzeczowego. Własność zdefiniowana jest podobnie jak w napoleońskiej definicji własności¹³². Wprowadzono daleko idące ograniczenia dotyczące np. fideikomisów¹³³. Był to wyraz chęci ustawodawcy usunięcia feudalnych reliktów, z jednocześnie ewolucyjnym podejściem do ich likwidacji, niejako godząc się z sytuacją zastaną w Chile, aby zapewnić nowym przepisom skuteczność poprzez stopniowe eliminowanie tych instytucji prawnych¹³⁴. Kodyfikator podejmował zarazem próby zaczeplenia rozwiązań nowych w odziedziczonej tradycji¹³⁵. Księga druga ma zatem zliberalizowany charakter, acz zachowuje związki z tradycją przez tolerowanie miejscowych zwyczajów¹³⁶.

¹²⁶ P. Lira Urquieta, *Introducción*, s. XXVIII.

¹²⁷ A. Bello, *Código Civil de Chile*, t. 1 [w:] A. Mijares (red.), *Obras Completas...*, t. 12, s. 91–92, 95–97 CC; derogowane na mocy ustawy L. 7612 z 21 października 1943 r.

¹²⁸ A. Bello, *Código...*, s. 95–96, art. 98–101 CC; szczególnie przywoływał Bello Dekret Gracjana.

¹²⁹ *Ibidem*, s. 99, art. 102 CC.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 145–223, art. 179–222 CC.

¹³¹ J.M. Portalis, *Legislación, Discurso preliminar del proyecto de código civil de Francia por Mr. Portalis*, „El Araucano” 17 sierpnia 1833 r., nr 153, tłum. A. Bello.

¹³² A. Bello, *Código...*, s. 409, art. 582 CC.

¹³³ *Ibidem*, s. 504, art. 745 CC.

¹³⁴ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XXXI.

¹³⁵ M. Montt, *Exposición de Motivos* [w:] A. Mijares (red.), *Obras Completas...*, t. 12, s. 10.

¹³⁶ *Ibidem*, s. 12.

Księga trzecia, dotycząca spadków i darowizn, stanowi kwintesencję mechanizmu tworzenia i funkcjonowania tych hybryd mających na celu przeszczepienie¹³⁷ nowoczesnych rozwiązań prawnych lub ich „pożyczenie” na grunt tradycyjnego, konserwatywnego społeczeństwa chilijskiego. Księga ta różni się od książki drugiej tym, że prawo rzeczowe w kodeksie chilijskim ma w pewnym sensie charakter postulatyczny – Bello uregulował pożądaną stan rzeczy w duchu liberalnym bez ustanawiania w tej części stanowczych mechanizmów jego osiągnięcia. Konsekwentnie był zwolennikiem tak dalekiej wolności testowania, jak to było możliwe bez uszczerbku dla obrotu i interesów rodziny spadkodawcy¹³⁸. Uznawał zatem konieczność istnienia pewnych ograniczeń tej swobody. Jeden z nich wyrażony został w przyjęciu systemu rezerwy¹³⁹, drugi – w zniesieniu możliwości ustanawiania majoratów i wspomnianych już fideikomisów substytucyjnych. Był zarazem świadomy tradycji i konserwatywnych obyczajów chilijskiego społeczeństwa, z którymi prawo spadkowe musiało być zgodne. Stąd silny nacisk na kompromisowość rozwiązań, które z jednej strony miały być dostosowane do uwarunkowań społecznych, czym zapewniał im akceptację i społeczne przestrzeganie, z drugiej – w sposób stopniowy miały przyczyniać się do społecznej zmiany. Należy podkreślić, że zmiana ta była ograniczona do tego, co Bello uznał za konieczne do osiągnięcia konkretnych celów. Pozostały zakres prawa spadkowego zachował *status quo* oddający społeczne, konserwatywne zwyczaje.

Księga czwarta składa się z regulacji dotyczących zobowiązań i umów, a jako podstawowe zasady przyjmuje autonomię woli i swobodę umów¹⁴⁰. Bello uznawał, że źródłem bogactwa jest aktywność jednostek, i starał się ją tak dalece ułatwić rozwiązaniami prawnymi, jak to tylko możliwe¹⁴¹. Wyznaczył cztery przesłanki uznania umowy za ważną i wywołującą skutki *inter partes*: zdolność jej zawarcia, niewadliwe oświadczenie woli, zgodny z prawem przedmiot oraz zgodna z prawem *causa*¹⁴². To, co dziś nazywamy częścią szczegółową, zostało oparte niemal w całości na francuskim kodeksie cywilnym. Bello nie uciekł jednak od konserwatywnej, katolickiej aksjologii. Twierdzi się, że klauzula dobrych obyczajów skonstruowana została przez Wenezuelczyka w ten sposób, że właściwe funkcjonowanie kodeksu zapewnia ich odniesienie do społeczeństwa chrześcijańskiego¹⁴³. W gruncie rzeczy

¹³⁷ Pojęcie „przeszczep” w kontekście prawnym stworzone przez A. Watsona: A. Watson, *Legal Transplants: an Approach to Comparative Law*, Athens 1974.

¹³⁸ M.C. Mirow, *Borrowing...*, s. 303.

¹³⁹ A. Bello, *Código Civil de Chile*, t. 2 [w:] A. Mijares (red.), *Obras Completas de Andrés Bello*, t. 13, Caracas 1954, s. 27, art. 959 CC; s. 184–220, art. 1181 CC i n.

¹⁴⁰ Ibidem, s. 469, art. 1545 CC.

¹⁴¹ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XXXVI.

¹⁴² A. Bello, *Código Civil de Chile*, t. 2, s. 387–399, art. 1445–1469 CC.

¹⁴³ P. Lira Urquieta, *Introducción...*, s. XXXVI.

można uznać księgę czwartej za co do zasady liberalną, z zastrzeżeniem dyrektywy odpowiedniego stosowania w warunkach chilijskich.

Wniosek płynący z konstrukcji ksiąg jest następujący: te przepisy, które dotyczyły struktur rodzinnych i społecznych, prawa osobowego, tradycyjnych norm prawa proceduralnego¹⁴⁴, były oparte na kolonialnym prawie kastylijskim, zaś wszędzie tam, gdzie przeważały interesy obrotu, widoczne były liberalne tendencje zapożyczone z Europy. Wydaje się, że taki był klucz do skuteczności i powszechnego przyjmowania kodeksu, innymi słowy – jęgo sukcesu.

4. Wpływ na inne ustawodawstwa Ameryki Łacińskiej

Wspomniano już kilkakrotnie, że chilijski kodeks cywilny z 1855 r. wywarł duży wpływ na kształtowanie się tradycji prawa prywatnego w regionie, szczególnie wzdłuż zachodniego wybrzeża kontynentu. Cała kontynentalna Ameryka na południe od Kolorado odczuła wpływ kodeksu chilijskiego na swoje ustawodawstwa. Wyjątkami od tego były Gujana i Belize, dawne kolonie brytyjskie. Podział ten oczywiście jest pozostałością po kolonialnym podziale geograficznym. W wielu państwach przyjęto w mniejszym lub większym stopniu schemat i rozwiązania wypracowanej przez Andrésa Bello kodyfikacji. Konieczne jest więc zastanowienie się nad przyczynami tego stanu. Wyżej opisany został łączący tradycję i nowoczesność charakter chilijskiego kodeksu wynikający z konserwatyizmu w kwestiach rodzinnych, obyczajowych i społecznych, jaki przejawiał się w społeczeństwie andyjskiej republiki, a także z liberalnego podejścia do zagadnień regulacji obrotu i własności, czym chciano zlikwidować prawne przeszkody lub braki uniemożliwiające rozwój potencjału gospodarczego Chile, o którym było już wiadomo, że jest niemały. Zresztą decyzją metropolii za czasów kolonialnych każde wicekrólestwo czy kapitaneria generalna miały być przynajmniej częściowo samowystarczalne, a generowane nadwyżki produkcyjne wysyłane do metropolii, która kontrolowała, a w zasadzie uniemożliwiała wymianę handlową między koloniami. Dopiero XVIII wiek przyniósł zmianę tej sytuacji. W związku z tym w każdej jednostce administracyjnej w Nowym Świecie znajdowały się zasoby o istotnym ekonomicznym znaczeniu, a po latach ekstenzywnej i łupieżczej eksploatacji przez zamorską metropolię należało przekierować wykorzystanie tego potencjału na rozwój gospodarek nowo powstałych niepodległych państw. Zadaniu temu sprzyjały – będące spuścizną rewolucji francuskiej – liberalne przepisy gospodarcze. Z drugiej strony, podobnie jak w Chile, w żadnym

¹⁴⁴ B. Bravo Lira, *La Codificación...*, s. 77.

z tych państw nie doszło do gwałtownych reform społecznych. Owszem, stopniowo znoszono niewolnictwo, ale był to proces wieloletni. Najwcześniej zajęto się tym w Ameryce Środkowej (Salwador, Honduras, Gwatemala i Kostaryka w 1824, Nikaragua w 1838 r.), ale w Kolumbii dopiero w 1851 r., w Wenezueli w 1854 r., na końcu zaś w Brazylii w 1888 r.¹⁴⁵ Powstające państwa nawet do lat 20. XX w. zachowywały oligarchiczny charakter, pozostając w rękach wielkich rodów i przemysłowych magnatów, a zatem co do zasady grupy o nastawieniu najbardziej konserwatywnym. Potrzebowały one kodyfikacji na swoją miarę, a takie rozwiązanie mogły znaleźć na południu kontynentu – w Republice Chile. Andrés Bello stworzył dzieło na tyle uniwersalne, że w Kolumbii czy Ekwadorze dokonano niemal literalnego tłumaczenia kodeksu. Dzieło było przecież silnie zakorzenione we wspólnej dla Hispanoameryki tradycji prawnej, zatem możliwe byłoby przepisanie tu większości argumentów świadczących o spójności aksjologii kodyfikacji z systemem wartości charakteryzującym społeczeństwo. Na sięganie przez latynoamerykańskich prawników do doświadczeń chilijskich miała wpływ także sama osoba kodyfikatora, jego autorytet i uznanie na całym kontynencie jako osoby oddanej misji tworzenia latynoamerykańskiej tożsamości. Zatem za wewnętrzny i międzynarodowy sukces kodyfikacji wydaje się odpowiedzialny właśnie wspomniany konserwatywno-liberalny charakter i posługiwanie się metodami tworzenia kodeksu, tj. doborem odpowiednich norm z dotychczas obowiązującego, zakorzenionego już w dawnych koloniach prawa kastylijskiego, ze szczególnym uwzględnieniem niebudzącej negatywnych konotacji średniowiecznej kastylijskiej recepcji prawa rzymskiego w kompilacji *Siete Partidas*, a także z najnowszego dorobku prawniczego – Kodeksu Napoleona i draftu opartego na nim hiszpańskiego kodeksu cywilnego.

W konsekwencji łatwo odnaleźć inspiracje kodeksem cywilnym Chile we wszystkich państwach Ameryki Łacińskiej, a także innych państwach na świecie, które można podzielić na trzy grupy, zależnie od stopnia, w jakim „pożyczano” prawo chilijskie¹⁴⁶. Pierwszym z nich było pełne przejście całego tekstu dzieła Bello, drugim – częściowe oparcie na kodeksie chilijskim, a trzecim – wykorzystanie tej kodyfikacji jako jednej z wielu matryc podczas prac nad narodową regulacją prawa prywatnego¹⁴⁷.

Całkowite przyjęcie tekstu chilijskiego kodeksu cywilnego z góry odrzucało możliwość pracy nad nowym tekstem. Wprowadzano raczej niewielkie korekty, które były niezbędne przy dostosowywaniu kodyfikacji do potrzeb państwa je

¹⁴⁵ Szerzej: H. Clementi, *La abolición de la esclavitud en América Latina*, Buenos Aires 1974, s. 220 i n.

¹⁴⁶ M.C. Mirow, *Borrowing...*, s. 302–313.

¹⁴⁷ Szerzej na temat dyfuzji prawa chilijskiego w Kolumbii: F. Hinestrosa, *El Código Civil de Bello en Colombia*, „Revista de Derecho Privado” 2005, nr 9, s. 93.

adaptującego. Do takich państw zalicza się: Kolumbię¹⁴⁸, Ekwador¹⁴⁹, Salwador¹⁵⁰, Honduras¹⁵¹, Panamę¹⁵², Nikaraguę¹⁵³ i Wenezuelę¹⁵⁴, w której zakres zmian był zdecydowanie szerszy niż w pozostałych przypadkach¹⁵⁵. W Salwadorze, Ekwadorze, Kolumbii i Hondurasie pozostaje w mocy do dzisiaj, choć oczywiście z pewnymi widocznymi już zmianami¹⁵⁶.

Model drugi polegał na opracowaniu nowego tekstu, jednakże pod znaczącym wpływem koncepcji Andrésa Bello i przyjętych przez niego w kodeksie cywilnym Chile rozwiązań, który zauważalny jest w całych kodeksach narodowych, nie tylko w wybranych sferach. Wpływ ten miał przede wszystkim charakter indywidualnej inspiracji krajowych kodyfikatorów postacią i dorobkiem Bello. Było tak w Urugwaju¹⁵⁷, w którego kodeksie cywilnym przygotowanym przez T. Narvaeza szczególnie widoczne były chilijskie wpływy, a także w Brazylii w *Esboco de Código Civil para Brasil*¹⁵⁸, przygotowanym przez A. Teixeirę de Freitas¹⁵⁹, oraz w Argentynie¹⁶⁰, w ówczesnym kodeksie cywilnym autorstwa D. Veleza Sarsfielda¹⁶¹, a w konsekwencji także w Paragwaju¹⁶², który do 1987 r. opierał się na kodeksie cywilnym z 1876 r.¹⁶³, będącym w gruncie rzeczy dostosowanym kodeksem argentyńskim¹⁶⁴.

¹⁴⁸ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 96 i n.

¹⁴⁹ Ibidem wraz z przypisami; B. Cevallos, *Historia del derecho civil ecuatoriano*, Quito 1963.

¹⁵⁰ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 96.

¹⁵¹ M. Vásquez, *Impugnación al Código Civil de 1898*, Tegucigalpa 1915, s. 35.

¹⁵² O. Del Morel, *El Código Civil...*, s. 171.

¹⁵³ I. Escobar Fornos, *El Código Civil de Bello en Nicaragua* [w:] *Kelsen, Marshall, Bello: Textos Seleccionados*, Managua 2009, s. 104.

¹⁵⁴ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 93

¹⁵⁵ A.J. La Roche, *Derecho civil: I: Adaptado al Código Civil de 1982*, Maracaibo 1984, s. 17–21; J.L. Aguilar Gorrondona, *Derecho civil: personas*, Caracas 1982, s. 21 i n.

¹⁵⁶ A. Guzmán Brito, *El Código Civil de Chile en sus ciento cincuenta años y crónica de un congreso internacional de conmemoración celebrado en Santiago de Chile*, „Anuario de derecho civil” 2006, t. 59, nr 3, s. 1291.

¹⁵⁷ T. Narvaja, *Fuentes y notas y concordancias del Código Civil de la República Oriental del Uruguay, escritas por el autor del mismo código, extraídas directamente de sus originales y publicadas por el Dr. Ricardo Narvaja*, Montevideo 1910.

¹⁵⁸ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 101 i n.; A. Guzmán Brito, *Codificación...*, s. 90.

¹⁵⁹ A. Guzmán Brito, *Codificación...*, s. 275 i n.; B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 101.

¹⁶⁰ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 103 i n.

¹⁶¹ D. Vélez Sarsfield, *Oficio de remisión del primer libro del Código Civil al Ministro de Justicia, Culto e Instrucción Pública* [w:] *Proyecto de Código Civil para la República Argentina*, lib. I, Buenos Aires 1865, s. V.

¹⁶² R. Bernad Mainar, *Irradiación...*, s.134; szerzej na temat kodeksu cywilnego Paragwaju: J. Ca-stán Tobeñas, *Los sistemas jurídicos contemporáneos del mundo occidental*, Madrid 1957, s. 67.

¹⁶³ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 103.

¹⁶⁴ Ibidem, s. 94.

Trzecią grupę stanowią państwa, które w jakimś stopniu, choć nie dominującym, podczas prac nad własną kodyfikacją posłużyły się konkretnymi rozwiązaniami z kodeksu chilijskiego, i jest ona bardzo liczna. Nie dziwi to, że chilijski kodeks cywilny zyskał popularność w państwach prawa kastylijskiego, a ze względu na bliskie sąsiedztwo oraz pokrewieństwo cywilizacyjne także w państwach prawa portugalskiego – wspomnianej już Brazylii i samej Portugalii podczas prac nad kodeksem cywilnym z 1867 r.¹⁶⁵ Wraz z kodeksem portugalskim rozwiązania Andrésa Bello rozprzestrzeniły się do portugalskich kolonii, Wysp Zielonego Przylądka, Mozambiku, Gwinei Portugalskiej, Angoli, Wysp Świętego Tomasza i Książęcej, Goi, Makau i Timoru Wschodniego¹⁶⁶ i zachowały się tam nawet po upadku systemu kolonialnego. Do tej grupy państw zalicza się także Meksyk, szczególnie kodeksy z 1871 i 1884 r.¹⁶⁷, Wenezuelę w czasie obowiązywania efemerycznego kodeksu cywilnego z 1873 r., czyli do 1880 r.¹⁶⁸, Gwatemalę¹⁶⁹, Kostarykę¹⁷⁰ oraz Hiszpanię, która kodeks z 1889 r. wyeksportowała także na Kubę, do Portoryko¹⁷¹ i na Filipiny¹⁷². Co ciekawe, najnowsze badania wskazują również na wpływ chilijskiego kodeksu na proces kodyfikacji w Japonii¹⁷³.

Konkluzje

Przedstawione fakty wydają się potwierdzać, że kodeks cywilny przygotowany przez Andrésa Bello był istotnym osiągnięciem sztuki prawodawczej i kodyfikacyjnej o niebagatelnym znaczeniu dla obecnego kształtu prawa Ameryki Łacińskiej, a w konsekwencji punktem odniesienia dla dalszego jego rozwoju. Zadanie, jakie zostało postawione przed wenezuelskim prawnikiem, nie było proste. Z jednej strony oczekiwano prawa skutecznego, zapewniającego porządek wewnętrzny, prawa, z którym Chilijczycy będą mogli pogodzić tradycyjne podejście do rodziny, kwestii spadku, i prawa zgodnego z konserwatywnymi obyczajami w wielu innych sferach.

¹⁶⁵ L. Da Cunha Goncalves, *Tratado de Direito Civil em comentario ao Código Civil Portuguez*, t. 15, Coimbra 1929–1944, s. 128; C. Petit, *España y el Código civil portugués*, „Análisis Crítico del Discurso” 2013, t. LXVI, s. 529–586.

¹⁶⁶ B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 103.

¹⁶⁷ A. Guzmán Brito, *El Código Civil de Chile...*, s. 85.

¹⁶⁸ R. Bernad Mainar, *Manual de historia del Derecho*, Caracas 2013, s. 316–325.

¹⁶⁹ R. Bernad Mainar, *Irradiación...*, s. 136.

¹⁷⁰ L.H. Beeche, F. Fournier Jiménez, *Estudio preliminar al Código civil de Costa Rica*, Madrid 1962, s. 21.

¹⁷¹ L.F.P. Leiva Fernández, *La Revisión del Código Civil en Puerto Rico*, „Revista de Derecho Puertorriqueño” 2003, t. 42, s. 4.

¹⁷² B. Bravo Lira, *La difusión...*, s. 94.

¹⁷³ C.F. Amunategui Perelló, *Andrés Bello y el Código civil japonés*, „Revista chilena de derecho” 2012, t. 39, nr 2, s. 313–324.

Z drugiej strony Bello miał stworzyć taką legislację, która pozwoli republice efektywnie wykorzystywać swój potencjał gospodarczy, przyciągać inwestycje zagraniczne, rozwijać handel, przemysł wydobywczy, a także uczyni z Chile politycznego i gospodarczego lidera w Ameryce Południowej. Zastosowana przez Andrésa Bello metoda „pożyczania” czy przeszczepiania prawa i zakorzenienia go w społeczno-kulturowych warunkach oraz odpowiednie stosowanie zdobycy jurysprudenckiej, wsparte uznaniem faktycznie przestrzeganego prawa, jakim było kastylijskie średniowieczne *Siete Partidas*, umożliwiła kodeksowi osiągnięcie stawianych mu celów i wyeksponowanie funkcji organizacyjno-społecznej prawa. Kodeks przyjął się w Chile szybko i skutecznie regulował relacje między jednostkami. Drugim wymiarem niewątpliwego sukcesu kodeksu było trwałe piętno, jakie odcisnął na legislacji Ameryki Łacińskiej, a także wkład w systemy prawne poza rodzimym kontynentem. Kluczem do tego był jego charakter łączący tradycyjną kulturę prawną Chilijczyków z najnowszymi zdobyczami nauki prawa, co przesądziło o jego uniwersalności i w dużej mierze aktualności także w XXI w. Kodeks jest naturalnym zwieńczeniem wszelkich wysiłków renowacji prawa kastylijskiego i portugalskiego na całym kontynencie, a jako bazujący na wspólnych doświadczeniach nowo powstających państw w Ameryce Łacińskiej łatwo się w nich adaptował. Kodeks Andrésa Bello jest w zasadzie punktem kulminacyjnym także drugiego procesu w regionie, tj. kodyfikacji prawa jako takiego. Wenezuelczyk dostarczył Ameryce Łacińskiej wzoru nie tylko tego, jak unowocześnić prawo stanowiące pozostałość *ancien regime*, ale także jak należy przeprowadzić systematyzację prawa, jak „pożyczać” prawo z innych systemów prawnych oraz jak ważne jest dostosowywanie prawa do jego adresatów, bowiem tylko wtedy prawo może być motorem zmiany społecznej, kiedy koresponduje z wartościami aktualnie ważnymi dla jednostek, dla których jest przeznaczone. Nie do przecenienia jest rola kodyfikatora, który osiągnął cel stawiany prawu przez Savigny’ego – dobrze zrozumiał „ ducha narodu ” i skutecznie wyraził go w przepisach prawnych kodeksu cywilnego Chile z 1855 r. Był to „ duch ” nie tylko narodu chilijskiego, ale w dużej mierze wspólny wszystkim Kreolom, a misja stworzenia ich tożsamości była główną determinantą życia i działalności Andrésa Bello.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawne

- Código Civil de Chile, <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=1973&tipoVersion=0>.
Código General de la Republica de Costa Rica emitido en 30 de julio de 1841, http://memoriacentroamericana.ihnca.edu.ni/index.php?id=251&tx_ttnews%5Btt_news%5D=1739&cHash=7ec0434dc99f7ca5132f4ad8144c6dc2.
Ustawa L.7612 z 21 października 1943 roku.

Opracowania

- Aguilar Gorrondona J.L., *Derecho civil: personas*, Caracas 1982.
- Aguilera y Velasco A., *Código Civil Chileno comentado, concordado y comparado con los legislaciones vigentes en Europa y América*, Madrid 1881.
- Amunátegui Perelló C., *Andrés Bello y el Código civil japonés*, „Revista chilena de derecho” 2012, t. 39, nr 2.
- Amunátegui Perelló C., *Código Civil de Chile*, Santiago 2020.
- Amunátegui Reyes M.L., *Don Andrés Bello y el código civil*, Santiago 1885.
- Beeche Lujan H., Fournier Jiménez F., *Estudio preliminar al Código civil de Costa Rica*, Madrid 1962.
- Bello A., *Código Civil de Chile*, t. 1 [w:] A. Mijares (red.), *Obras Completas de Andrés Bello*, t. 12, Caracas 1954.
- Bello A., *Código Civil de Chile*, t. 2 [w:] A. Mijares (red.), *Obras Completas de Andrés Bello*, t. 13, Caracas 1954.
- Bello A., *Principios de Derecho Internacional y Escritos Complementarios* [w:] A. Mijares (red.), *Obras Completas de Andrés Bello*, t. 10, Caracas 1954.
- Bernard Mainar R., *Irradiación del Código Civil chileno, especialmente en la codificación venezolana: un factor decisivo en la continuidad de la tradición jurídica romanista en América Latina*, „Revista Internacional del Derecho Romano” 2017, t. 18.
- Bethell L., *Historia de América Latina*, t. V, Barcelona 1992.
- Blackburn R., *Haiti, Slavery and the Age of the Democratic Revolution*, „The William and Mary Quarterly” 2006, t. 63, nr 4.
- Bocaz L., Ramírez J., *Andrés Bello: una biografía cultural*, Bogota 2000.
- Bravo Lira B., *La codificación en Chile (1811–1907), dentro del marco de la codificación europea e hispano-americana*, „Revista de Estudios Histórico-Jurídicos” 1987, t. 12.
- Bravo Lira B., *La difusión del código civil de Bello en los países de derecho castellano y portugués*, „Revista de Estudios Histórico-Jurídicos” 1982, t. 7.
- Bravo Lira B., *Vigencia de las Partidas en Chile*, „Revista de Estudios Histórico-Jurídicos” 1985, t. 10.
- Campos Harriet F., *Historia Constitucional de Chile*, Santiago 1969.
- Castán Tobeñas J., *Los sistemas jurídicos contemporáneos del mundo occidental*, Madrid 1957.
- Cevallos B., *Historia del derecho civil ecuatoriano*, Quito 1963.
- Chabot de l'Allier G.-A., *Commentaire sur la Lois de Successions*, Paris 1818.
- Clementi H., *La abolición de la esclavitud en América Latina*, Buenos Aires 1974.
- Collier S., Sater W., *Historia de Chile 1808–1994*, Cambridge 1998.
- Da Cunha Gonçalves L., *Tratado de Direito Civil em comentario ao Código Civil Portuguez*, Coimbra 1929–1944.
- De la Pedraja R., *Wars of Latin America 1899–1941*, Mexico 2006.
- Delvincourt C.-E., *Cours de Code Civil*, Dijon 1834.
- Escriche J., *Diccionario Razonado de Legislación y Jurisprudencia*, t. 2, Madrid 1875.
- Escobar Fornos I., *El Código Civil de Bello en Nicaragua* [w:] Kelsen, Marshall, *Bello: Textos Seleccionados*, Managua 2009.
- Febrero J., Gutiérrez J., *Febrero Reformado y Anotado o Librería de Escribanos*, Madrid 1802.
- García Goyena F., *Concordancias, Motivos y Comentarios del Código Civil Español*, Madrid 1841.
- Gómez A., *Ad leges Tauri Commentarium Absolutissimum*, Madrid 1780.
- Gómez A., *Variae resolutiones juris civilis, communi et regis*, Madrid 1780.
- Górnicki L., *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000.

- Guzmán Brito A., *Andrés Bello codificador*, t. 1: *Historia de la fijación y codificación del derecho civil en Chile*, Santiago 1982.
- Guzmán Brito A., *Andrés Bello codificador*, t. 2: *Historia de la fijación y codificación del derecho civil en Chile*, Santiago 1982.
- Guzmán Brito A., *Codificación y consolidación: una comparación entre el pensamiento de A. Bello y el de A. Teixeira de Freitas*, „Revista de Estudios Histórico-Jurídicos” 1985, t. 10.
- Guzmán Brito A., *El tradicionalismo del código civil peruano 1852*, „Revista de Estudios Histórico-Jurídicos” 2001, t. 23.
- Guzmán Brito A., *La influencia del Código Civil francés en las codificaciones americanas*, „Temas del Derecho” 2000, a. XIX, nr 1–2.
- Guzmán Brito A., *El Código Civil de Chile en sus ciento cincuenta años y crónica de un congreso internacional de conmemoración celebrado en Santiago de Chile*, „Anuario de derecho civil” 2006, t. 59, nr 3.
- Hanisch Espindola H., *El derecho romano en el pensamiento y la docencia de Andrés Bello*, „Revista de Estudios Historico-Juridicos” 1978, t. 149, nr 3.
- Heineccius J.G., *Elementa iuris civilis secundum ordinem institutionem*, Göttingen 1806.
- Heineccius J.G., *Recitationes in elementa iuris civilis secundum ordinem institutionem*, Madrid 1836.
- Henia Volano J. de, *Curia Phillipica*, Valladolid 1612.
- Hinestrosa F., *El Código Civil de Bello en Colombia*, „Revista de Derecho Privado” 2006, nr 10.
- IDESA, *Chile is the most developed country in Latin America*, <https://idesa.org/wp-content/uploads/2014/02/2013-11-17-NationalReport.pdf>.
- Investopedia, *Top 25 Developed and Developing Countries*, <https://www.investopedia.com/updates/top-developing-countries/>
- Jaksić I., *Andrés Bello. La pasión por el orden*, Caracas 2007.
- La Roche A.J., *Derecho Civil I: Adaptado al Código Civil de 1982*, Maracaibo 1984.
- Leiva Fernández L.F.P., *La Revisión del Código Civil en Puerto Rico*, „Revista de Derecho Puertorriqueño” 2003, t. 42.
- Lira Urquieta P., *Introducción y notas* [w:] A. Mijares (red.), *Obras Completas de Andrés Bello*, t. 12, Caracas 1954.
- Lityński A., *Pół wieku kodyfikacji prawa w Polsce (1919–1969)*, Tychy 2001.
- Martínez Marina F., *Juicio crítico de la Novísima Recopilación*, Madrid 1820.
- Mazurek I., *Specyfika prac Komisji Kodyfikacyjnej w procesie unifikacji prawa w II Rzeczpospolitej*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, t. 23.
- Merlin Ph.-A., *Recueil alphabetique des questions de droit*, Paris 1828.
- Mirow M.C., *Borrowing Private Law in Latin America: Andrés Bello’s Use of the Code Napoleon in Drafting the Chilean Civil Code*, „Louisiana Law Review” 2001, t. 61, nr 2.
- Milkowski T., Machcewicz P., *Historia Hiszpanii*, Wrocław 2002.
- Molina L., *De iustitia et de iure*, Mainz 1659.
- Montt M., *Exposición de Motivos* [w:] A. Mijares (red.), *Obras Completas de Andrés Bello*, t. 12, Caracas 1954.
- Moral O. del, *El Código Civil de Bello en Panamá*, „Estudios Socio-Jurídicos” 2006, t. 8, nr 1.
- Narvaja T., *Fuentes y notas y concordancias del Código Civil de la República Oriental del Uruguay, escritas por el autor del mismo código, extraídas directamente de sus originales y publicadas por el Dr. Ricardo Narvaja*, Montevideo 1910.
- Nichols M.W., Radin M., *Las Siete Partidas*, „California Law Review” 1932, t. 20, nr 3.
- Ocampo Lodoño A., *Andrés Bello, Educador*, „Thesaurus” 1982, t. XXXVII, nr 2.
- Petit C., *España y el Código civil portugués*, „Análisis Crítico del Discurso” 2013, t. LXVI.
- Portalis J.-É.-M., *Legislación, Discurso preliminar del proyecto de código civil de Francia*, „El Araucano” 1833, nr 153 i 155.

- Prieto Bances R., *La legislacion del rey de Oviedo. Estudios sobre la monarquia asturiana*, Oviedo 1948.
- Rogron J.-A., *Code Civil Explique*, Bruxelles 1840.
- Rudnicki J., *Prawo cywilne „wlasne” i „obce” sto lat temu i wspolcześnie [w:] E. Pisarczyk (red.), Między tradycją a nowoczesnością. Prawo polskie w 100-lecie odzyskania niepodległości*, Warszawa 2019.
- Rumeu de Armas A., *El jurista Gregorio López, autor de la primera recopilación de Leyes de Indias [w:] Homenaje académico a D. Emilio Garcia Gomez*, Madrid 1993.
- Sánchez Domingo R., *El Fuero de Verviesca versus Fuero Real. Orígenes e innovaciones procesales*, „Cuadernos de Historia del Derecho” 1996, nr 3.
- Saxoferrato B. a, *In primam digesti novi partem commentaria*, Torino 1574.
- Savigny F.C. von, *Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Heidelberg 1814.
- Silva Galdames O., *Breve Historia Contemporánea de Chile*, México 1995.
- Stagl J.F., *Juristische Kommentare in Lateinamerika: Behagen und Unbehagen in der Kodifikation [w:] D. Kästle-Lamparter, N. Jansen, R. Zimmermann (red.), Juristische Kommentare: Ein internationaler Vergleich*, Tübingen 2020.
- Terrazas Tórrez C., *Estudio Preliminar al Código Civil de Bolivia*, Madrid 1959.
- Tuñón de Lara M., Valdeón Baroque J., Domínguez Ortiz A., *Historia Hiszpanii*, Kraków 2012.
- Urbano Salerno M., *Consideraciones históricas sobre la unidad del derecho común en Latinoamérica*, „Anales de la Universidad de Chile” 1989, nr 20.
- Vásquez M., *Impugnación al Código Civil de 1898*, Tegucigalpa 1915.
- Vélez Sarsfield D., *Oficio de remisión del primer libro del Código Civil al Ministro de Justicia, Culto e Instrucción Pública [w:] Proyecto de Código Civil para la República Argentina*, lib. I, Buenos Aires 1865.
- Vinnius A., *Arnoldi Vinni In quator libro institutionum commentarius Johannes Heineccius*, London 1745.
- Vinnius A., *Jurisprudentiae contractae sive partitionum iuris civilis*, Firenze 1837.
- Viora M., *Consolidazioni e codificazioni. Contributo allá storia della codificazione*, Torino 1967.
- Voet J., *Commentarius ad Pandectas*, Utrecht 1726.
- Watson A., *Legal Transplants: an Approach to Comparative Law*, Athens 1974.

THE CHILEAN CIVIL CODE AND THE REASON FOR ITS SUCCESS

Abstract

The Chilean Civil Code constitutes the most important codification of Latin America as it affected the vast majority of legal systems in the region as well as beyond it. In Chile itself, the code perfectly responded to the needs of the country which was seeking social and political consolidation and had the ambition to become a local power. The article presents the historical background of the work on the Code and presents its author whose merits for the process of codification and for the creation of a legal identity of the continent cannot be overestimated. Above all, however, it describes the method of working on the code which consisted of two basic stages – the consolidation of colonial law and, subsequently, the codification which took into account solutions developed in various legal systems and was based on a multitude of sources and inspirations. The Code was meant to achieve a balance between conservatism and tradition, as understood by the Spanish law, especially the *Siete Partidas*, and the latest achievements of the legal science in Chile, mainly from the Napoleonic Code, which emphasized the liberalization of economic relations. This feature turned out to be universal and timeless, which made the Code a success in Chile and popular throughout the continent.

Key words: civil law, Latin American law, Chilean Civil Code, *Siete Partidas*, codification